

Тому перспективи подальших розвідок у цьому напрямі пов'язані насамперед із переглядом наукових поглядів щодо суб'єктів адміністративного й цивільного права, його джерел, сутності та кваліфікації юридичних фактів, вивчення й задіяння потенціалу оновлення практики, а також доктринального визначення передумов виникнення юридичного факту.

Джерела та література

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Вид-во «Право», 1996. – 128 с.
2. Кампо В. М. Становлення нового адміністративного права України : наук.-поп. нарис / [В. М. Кампо, Н. Р. Нижник, Б. П. Шльоер] ; за заг. ред. В. М. Кампо. – К. : Юрид. кн., 2000. – 60 с.
3. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве / В. Б. Исаков. – М. : Юрид. лит., 1984. – 135 с.

Стрельбицкий Н., Стрельбицкая Л. Административно-правовые и гражданско-правовые юридические факты в новом социально-историческом измерении. В статье раскрываются роль и сущность административно-правовых и гражданско-правовых юридических фактов в современных условиях исторических социально-экономических преобразований государства в Украине. В сегодняшних условиях становления государственного управления, рыночной экономики и института частной собственности украинская правовая система переживает переходный период от советской к современной демократической системе. Происходят исторические изменения в административно-правовых и гражданско-правовых отношениях, обусловленных соответствующими юридическими фактами.

Юридические факты и в административно-правовых, и в гражданско-правовых правоотношениях обеспечивают права и свободы граждан, регулируют взаимоотношения граждан с органами исполнительной власти и государственными служащими, предоставляют возможность регулировать правоотношения на договорной основе между различными субъектами хозяйственной деятельности в рыночных условиях.

Ключевые слова: юридические факты, правоотношения, нормы административного права, гражданско-правовые нормы, правовая система.

Strelbitskiy N., Strelbitskaja L. Administrative Legal and Civil Legal Facts in the New Socio-Historical Dimension. The article describes the role and nature of administrative law and civil law legal facts in the present conditions of historical socio-economic transformation of the state in Ukraine. In today's conditions of formation of government, market economy and private property institution Ukrainian legal system is going through a period of transition from the Soviet to the modern democratic system. Historical changes taking place in the administrative and legal and civil relations arising from the relevant legal facts.

Legal facts in administrative law and civil law relations ensure the rights and freedoms of citizens, regulate relations between citizens and the executive authorities and civil servants, provide the ability to regulate legal relations on a contractual basis between the various economic agents in market conditions.

Key words: legal facts, legal, rules of administrative law, civil law, the legal system.

УДК 347.441.142: 347.728.3

3. Самчук-Колодяжна

Особливості укладання договору купівлі-продажу цінних паперів: теоретичний аспект

У статті досліджено теоретичні та практичні проблеми укладання договорів купівлі-продажу особливого виду майна – цінних паперів, які забезпечують оборотоздатність такого майна. Оборотоздатність цінних паперів визначена на законодавчому рівні. Ступінь оборотоздатності визначається як їх видом, так і способом легітимізації власника.

Ключові слова: оборотоздатність, майнові права, цінні папери, депозиторна система, купівля-продаж, договір, РЕПО.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із найпоширеніших типів договорів, що використовуються в товарному обороті, є договір купівлі-продажу, який в умовах ринкової еко-

номіки набув своєрідної специфіки у зв'язку з продажем різного виду майна, зокрема такого особливого, як цінні папери, які самі є об'єктами або ж інструментами забезпечення оборотоздатності посвідчених ними майнових прав.

Поява в цивільному обороті нових видів цінних паперів породжує як теоретичні, так і практичні проблеми укладання цивільно-правових договорів, у тому числі купівлі-продажу. Дослідження особливостей їх укладання, змісту й специфіки сторін є на сьогодні досить актуальним.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У науковій літературі немає комплексного дослідження теоретичних і практичних проблем укладання договорів купівлі-продажу цінних паперів, що забезпечують їх оборотоздатність.

Окремі аспекти цього договору досліджували такі видатні вчені, як М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов, Г. Ф. Шершеневич, Н. С. Кузнєцова, Я. М. Шевченко, І. М. Кучеренко, М. М. Сібільов, В. А. Лапач та інші молоді вітчизняні науковці.

Формулювання мети та завдань статті. Мета та завдання статті – установа теоретичних і практичних проблем укладання договорів купівлі-продажу цінних паперів та формулювання пропозицій щодо їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Найбільш поширеним у цивільному обороті різновидом правочинів, укладення й виконання яких забезпечує передачу права власності на цінні папери, є договір купівлі-продажу. Попри те, що відомості стосовно цього договору відомі людству не менше чотирьох тисяч років, специфіка його застосування щодо окремих категорій майнових благ є предметом дискусії. Зокрема, на прикладі договору купівлі-продажу в дореволюційній цивілістичній літературі йдеться про умовність ототожнення правочинів, що опосередковують перехід права власності на цінні папери з актами відчуження речей. В. І. Синайський із цього приводу зазначав: «Якщо триматися чіткого поняття про право як про вираження панування чи влади людини над річчю, то права не повинні бути віднесені до речей. Тому не точно говорити, наприклад, про продаж цінних паперів, бо продаються не самі папери, а цінність, втіленням якої вони є» [6, с. 4]. Погодившись із цим твердженням, слід відзначити деяку застарілість у сучасних умовах висновку Г. Ф. Шершеневича стосовно того, що «продавати і купувати можна лише речі як частини фізичного світу» [5, с. 317]. При визначенні предмета купівлі-продажу положення ЦК України враховують розширення кола матеріальних об'єктів цивільних прав. Предметом цього договору може бути майно (товар), а також майнові права, права вимоги, валютні цінності й цінні папери. При регулюванні відносин, які виникають під час відчуження за цим договором цінних паперів, застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин сторін (ч. 4 ст. 656 ЦК України) [1].

Звернімося до аналізу специфіки договору купівлі-продажу цінних паперів і проблем, пов'язаних із його укладенням та виконанням.

Однією з таких проблем є визначення моменту, із якого договір вважається укладеним. За загальним правилом договір купівлі-продажу визнається консенсуальним, оскільки він вважається укладеним із моменту досягнення домовленості сторін за всіма його істотними умовами. На думку низки дослідників, виходячи зі специфіки цінних паперів: «Було б невірно обмежувати істотні умови договору купівлі-продажу тільки найменуванням і кількістю товарів» [10, с. 53]. В. В. Вітрянський на основі аналізу поняття договору купівлі-продажу зауважив, що до його істотних умов повинні бути віднесені ті, які характеризують товар, що підлягає передачі покупцю, у тому числі його якість і ціну [9, с. 27].

У деяких випадках укладення договору купівлі-продажу цінних паперів, їх передача й оплата здійснюються одночасно. Це, зокрема, характерно для укладення та виконання договору купівлі-продажу документарних цінних паперів фізичними або юридичними особами, які не є професійними учасниками фондового ринку. Чи не визначає це його реальний характер? На наш погляд, така можливість не впливає на загальний висновок стосовно консенсуальності досліджуваного договору. Для реального договору передача речі визначає момент його укладення та, як наслідок, приводить до виникнення відповідних прав і обов'язків. Передача й оплата цінних паперів, навіть якщо вони збігаються в часі з моментом укладення договору, навпаки, означають факт його виконання належним чином. Основна правова мета, яку мали на увазі сторони договору, за цих умов є досягнутою. Зобов'язання, що ґрунтується на досліджуваному договорі, у

досліджуваному випадку одночасно (за певної умовності) виникає й припиняється виконанням, проведеним належним чином (ст. 599 ЦК України). Цей загальний висновок підтверджується також аналізом особливостей укладення та виконання договору купівлі-продажу цінних паперів, важливе значення для чинності якого має виокремлення його суттєвих умов. М. М. Сібільов відносить до суттєвих умов договору купівлі-продажу предмет і ціну [10, с. 50]. Слід зазначити, що окремі положення Закону України «Про національну депозитарну систему і особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» та низка прийнятих відповідно до них інструкцій, норми яких регламентують порядок функціонування депозитарної системи, використовують термінологічне словосполучення «поставка цінних паперів» [3]. У зв'язку з цим постає питання: чи можуть цінні папери мати відношення до предмета договору поставки? З огляду на специфіку зазначеного договору відповідні дії щодо цінних паперів не можуть бути його предметом, який може стосуватися лише передачі товарів й інших видів продукції, що використовуються в підприємницькій діяльності. У цьому випадку йдеться про передачу пакетів цінних паперів масових емісій, а тому зазначене словосполучення має значення законодавчого ідіоматичного виразу.

На купівлю-продаж цінних паперів цілком поширюється дія принципу свободи договору. Його врахування забезпечує учасникам ринку цінних паперів можливість самостійно вирішувати питання участі в договірних відносинах, вибору контрагентів, формування їх змісту тощо. Це може в деяких випадках привести до корекції конструкції купівлі-продажу. Зокрема, деякі біржові правочини можуть мати конструкційні особливості, що визначають їх відмінність від класичного договору купівлі-продажу та його підвидів. У літературі з цього приводу зазначається, що при укладенні біржових правочинів стосовно бездокументних цінних паперів право власності не переходить, а тому й визнавати такі правочини купівлею-продажем немає підстав. Особливий характер досліджуваних відносин і посилений контроль за випуском та обігом емісійних цінних паперів дає можливість підпорядковувати дію принципу свободи договору окремим законодавчим обмеженням, застосовуваним у досліджуваній сфері.

Положення актів цивільного законодавства України не містять вимог щодо форми договору купівлі-продажу цінних паперів, отже, до нього застосовуються загальні правила. Однак, якщо зазначені договори укладаються на організованому ринку, письмова форма є для них обов'язковою. Можливість застосування усної форми для договору купівлі-продажу документарних цінних паперів на пред'явника, що укладається на неорганізованому ринку, не виключається, однак це слід визнати винятком, а не загальним правилом. Правило щодо письмової форми іменних цінних паперів обумовлене необхідністю використання договору для легітимації правонабувача при подальшому переведенні на нього посвідчених ними майнових прав. Для договору їх купівлі-продажу бажано встановити законодавчу вимогу його укладення в простій письмовій формі у всіх випадках [8, с. 224].

Договір купівлі-продажу цінних паперів має оплатний характер, оскільки зобов'язання з передачі цінних паперів завжди кореспондується зустрічному зобов'язанню зі сплати їх ціни, а тому є взаємозобов'язуючим. Що стосується ціни договору купівлі-продажу, то вона практично завжди визначається в змісті договору, а для низки правочинів (наприклад укладених на фондовій біржі) є також його істотною умовою. При її визначенні насамперед підлягають урахуванню змістовно-інструментальні характеристики цінного папера, тобто характер, зміст та обсяг посвідченого ними майнового права. Ураховувати слід «цінність» цінного папера, яка полягає в «можливостях, що впливають із володіння відповідними правами в даних конкретних, тобто індивідуальних умовах» [7, с. 483]. Спосіб оплати зазвичай обирається за згодою сторін. На практиці договори купівлі-продажу цінних паперів, як правило, укладаються за умов попередньої оплати (ст. 693 ЦК України). Зокрема, такий спосіб часто використовується при укладенні договорів купівлі-продажу корпоративних цінних паперів, питома вага яких на фондовому ринку найвища. Оплата цінних паперів за договором купівлі-продажу повинна здійснюватися відповідно до положень гл. 74 ЦК України [1].

Умова про строк виконання договору купівлі-продажу не визначена законодавцем як обов'язкова, тому сторони можуть і не враховувати її при формуванні основних положень договору, однак, як правило, цей строк обов'язково визначається. Адже на їх цінність, а іноді й узагалі на можливість визнання об'єктом, інструментом посвідчення майнових прав може вплинути банкрутство емітента, а також інші чинники. До того ж окремі боргові цінні папери (наприклад векселі), строк виконання зобов'язання за якими минув, також можуть утрачати цінність. На фондовій біржі строк або термін

передачі цінних паперів за договором у всіх випадках має значення істотної умови. Доцільно підкреслити, що на організованому ринку з урахуванням визначених умовами договору строків передачі цінних паперів біржові правочини поділяють на касові й строкові [6, с. 7].

Одним із правочинів, що опосередковує участь цінних паперів у майновому обороті, укладається та здійснюється в межах професійної діяльності торговців цінними паперами й забезпечує механізм емісії (масового випуску в майновий оборот) емісійних цінних паперів, є договір андеррайтингу. Згідно з п. 4 ст. 17 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», андеррайтинг – це розміщення (підписки, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням, від імені й за рахунок емітента. За своєю правовою природою цей договір підлягає віднесенню до договорів про надання послуг, а за змістовними характеристиками є спорідненим із договором доручення (ст. 1000 ЦК України). Однак специфіка з погляду суб'єктного складу, предмета, особливостей прав та обов'язків сторін дає змогу визнати його самостійним різновидом цивільних договорів. Суб'єктами договору андеррайтингу можуть бути лише торговець цінними паперами (андеррайтер) й емітент. Предмет договору – розміщення за допомогою підписки або продажу цінних паперів (зазвичай емісійних) як документарної, так і бездокументарної форми випуску та обігу. Ідеться про забезпечення андеррайтером підписки на цінні папери (зазвичай це акції АТ) або їх продаж за дорученням від імені та за рахунок емітента. Специфіка змісту досліджуваного договору визначається насамперед характером зобов'язання андеррайтера, який полягає не тільки в забезпеченні розміщення випуску цінних паперів, але й у можливості прийняття ним на себе інших, специфічних обов'язків. Це, зокрема, зобов'язання щодо гарантування продажу всіх цінних паперів емітента, що підлягають розміщенню, або їх частини. Договором, який може укладатися стосовно цінних паперів, є договір зворотної купівлі-продажу (РЕПО). Він підлягає розгляду як змішаний договір, де поєднані умови іррегулярної (неординарної) позики й договору купівлі-продажу, предметом якого є передача цінних паперів у власність позикодавця з метою забезпечення боргового зобов'язання позичальника перед своїм кредитором. Договори РЕПО, як правило, укладаються на фондовій біржі та мають спекулятивний характер [6, с. 17].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Найбільш поширеним правочином, що забезпечує оборотоздатність цінних паперів, є їх купівлі-продаж. На цей договір цілком поширюється дія принципу свободи договору. Його врахування забезпечує учасникам ринку цінних паперів можливість самостійно вирішувати питання участі в договірних відносинах, вибору контрагентів, формування їх змісту тощо. Це може в деяких випадках привести до корекції конструкції купівлі-продажу. Зокрема, деякі біржові правочини можуть мати конструкційні особливості, визначаючи їхню відмінність від класичного договору купівлі-продажу та його підвидів. У літературі з цього приводу зазначається, що при укладенні біржових правочинів стосовно бездокументарних цінних паперів право власності не переходить, а тому й визнавати такі правочини купівлею-продажем немає підстав. Виходячи з особливого характеру досліджуваних відносин і посиленого контролю за випуском та обігом емісійних цінних паперів дія принципу свободи договору може підпорядковуватись окремим законодавчим обмеженням, застосовуваним у досліджуваній сфері.

Особливістю договорів, які забезпечують участь цінних паперів у цивільному обороті, є їх певна залежність від форми випуску та обігу. Однак ключовою інструментальною характеристикою, що впливає на можливість чи, навпаки, неможливість відповідних видових конструкцій цінних паперів бути об'єктом тих чи інших договірних відносин, є зміст, обсяг, порядок здійснення й інші властивості посвідчених ними майнових прав. Певну роль відіграє також спосіб легітимації уповноваженої особи та правова мета, яку мають сторони, здійснюючи правочин, – оплатна чи безоплатна передача прав на цінні папери. Основним різновидом правочинів, що забезпечують саморегулювання відносин, які виникають у процесі участі цінних паперів (як об'єктів цивільних прав) у цивільному обороті, є договори, спрямовані на передачу права власності на цінні папери. Найбільш поширеними правочинами, предметом яких є передача цінних паперів у власність, постають договори купівлі-продажу.

Джерела та література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. із змінами та доповн. // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30 жовтня 1996 р. із змінами та доповн. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 52. – Ст. 292.

3. Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні: Закон України від 10 грудня 1997 р. із змінами та доповн. // Оф. вісник України. – 1997. – № 52. – Ст. 23.
4. Цивільне право України : підручник / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – С. 16.
5. Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права / Г. Ф. Шершеневич. – М. : [б. и.], 1949. – С. 317.
6. Труба В. І. Правове регулювання цінних паперів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. І. Труба. – К., 1999. – 20 с.
7. Лабач В. А. Система объектов гражданских прав: теория и практика / В. А. Лабач. – СПб : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 433.
8. Пенцов Д. А. Понятие «securiti» и правовое регулирование фондового рынка США / Д. А. Пенцов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 224.
9. Брагинский М. И. Договорное право / М. М. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 1998. – С. 27.
10. Сібільов М. М. Цивільно-правовий договір в механізмі правового регулювання в сфері приватного права / М. М. Сібільов // Проблеми законності. – Х., 2003. – Вип. 58. – С. 53.

Самчук-Колодяжная З. Особенности заключения договора купли-продажи ценных бумаг: теоретический аспект. В статье рассматриваются теоретические и практические проблемы заключения договоров купли-продажи особого вида имущественных прав – ценных бумаг, которые обеспечивают оборотоспособность такого имущества. Оборотоспособность ценных бумаг определена на законодательном уровне. Необходимо отметить, что степень оборотоспособности определяется как их видом, так и способом легитимизации собственника и его статусом. Приоритет надан профессиональным участникам фондового рынка и собственникам документарных ценных бумаг. Особый интерес вызывают биржевые сделки относительно бездокументарных ценных бумаг, а также законодательные ограничения свободы о купле-продаже, корпоративных ценных бумаг, учитывая контроль за выпуском и оборотом эмиссионных ценных бумаг. Наиболее дискуссионным в научной литературе является юридическая природа договора андеррайтинга, предметом которого выступают эмиссионные ценные бумаги, документарной и бездокументарной формы выпуска.

Ключевые слова: оборотоспособность, имущественные права, ценные бумаги, депозитарная система, купля-продажа, договор, РЭПО.

Samchuk-Kolodyazhna Z. The Peculiarities of Purchase-sale Contract of Securities: Theoretical Aspect. The article focuses on the theoretical and practical problems of contract of sale special type of property – securities that provide reversible ability of such property. The reversible ability securities has determined according to the legislation. It is necessary to mark that the level of reversible ability is determined by the kind and method of legitimation owner and his status. The priority is given to the professional participants of fund market and owners of documentary securities. A special interest is caused by the exchange transactions of relatively uncertificated securities, and legislative limitations of freedom of purchase-sale, corporate securities, taking into account control after producing and turn of emission securities. The legal nature of agreement of underwriting the subject of is emission securities documentary and uncertificated form of producing is the most debatable in scientific literature.

Key words: reversible ability, property rights, securities, depository system, purchase-sale, agreement.

УДК 347.75/.76:340.5

О. Старчук

Співвідношення комерційного найменування з іншими правовими категоріями

У статті висвітлено сутність комерційного найменування в умовах сьогодення. Проаналізовано питання співвідношення комерційного найменування з іншими правовими категоріями, такими як фірмове найменування, комерційне позначення, найменування юридичної особи. Обґрунтовано окремі пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства про комерційні найменування.

Ключові слова: комерційне найменування, фірмове найменування, комерційне позначення, найменування юридичної особи.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній доктрині цивільного права проаналізувати поняття комерційного найменування та його правового механізму неможливо без узгодження термінології, яку використовують для позначення цього об'єкта права інтелектуальної власності.